

Ringolds Balodis, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesors

SKATĪJUMS UZ SATVERSMES KONSTITUCIONĀLIEM ALGORITMIEM: TO LOĢIKA, LIETDERĪGUMS UN PAMATOTĪBA

VIEW OF THE CONSTITUTIONAL ALGORITHMS OF THE CONSTITUTION: THEIR LOGIC AND VALIDITY

Atslēgvārdi: Satversme, konstitucionāli algoritmi, kvorums, parlaments, konstitucionālisms, tautas nobalsošana, dalības un apstiprināšanas kvorumi tautas nobalsošanā, vairākums, parlamenta sēžu leģitimitāte

Keywords: *Satversme* (Constitution), constitutional algorithms, quorum, parliament, constitutionalism, referendum, participation and approval quorums in a referendum, a majority, legitimacy of parliamentary sittings

Summary

The use of numbers in constitutions is quite widespread and, in some cases, in a constitution they may form some constitutional “formulas”, which are incorporated into the constitution with a special task, and the application of which has corresponding legal consequences. The current study will analyse a rather specific constitutional element – constitutional algorithms, which can be considered as an open legal concept, assessing their logic, usefulness and validity.

The constitutional algorithms resemble an instruction, – similarly to mathematics or computer science that cannot be ignored or overlooked – they make it possible to model a specific result while giving the participants of the constitutional process the opportunity to predict the consequences of their actions. Some of the constitutional algorithms (quorums) are oriented towards obtaining a majority, whereas there are also those that determine the exclusive rights of an opposition of parliament, ensure the election procedure, etc. The algorithms of the Latvian *Satversme* (Constitution) have been taken over from the constitutionalism process and also developed at the *Satversmes sapulce* (Constitutional Assembly), or adjusted in accordance with the procedure for amending the *Satversme* with the will of the *Saeima* (the Parliament of Latvia) as the constitutional legislator. All algorithms of the Constitution and their formulas must be considered as political compromises. The issue of the algorithms of the *Satversme* is important not only from the aspect of the science of constitutional law, but also from the aspect

of the legitimacy of power and constitutional stability. Reasonable algorithms and quorums strengthen the functioning of the parliamentary democracy, while their disproportionality only protects the comfort of the political elite and over time destroys the foundations of the country by stifling any valuable change.

Ievads

Apajā gadadienā (15.02.1922.–15.02.2022.) ir labs iemesls atskatīties uz Latvijas Republikas Satversmi¹ (turpmāk – Satversme vai Latvijas Satversme) un to veidojošiem pamatelementiem. Satversmi ir uzrakstījuši mūsu priekšteči. Nevienš no viņiem nebija praktizējis konstitucionālo tiesību jomā, lai gan vairākiem no viņiem bija iegūta laba juridiskā izglītība (piemēram, A. Bergam, F. Cielēnam, J. Rainim, J. Čakstem, P. Šīmanim, K. V. Pauļukam u. c.) un dažam, kā, piemēram, Jānim Čakstem, bija parlamentārā pieredze neilgi pastāvējušā Krievijas domē. Parlamentārā darbība un konstitucionālie jautājumi lielai daļai no Satversmes rakstītājiem tobrīd bija jaunatklājums un aizraušanās, kamdēļ, no vienas puses, var uzskatīt, ka Satversmi rakstīja entuziasma pilni amatieri, kuri, iedziļinoties citu valstu konstitucionālajā pieredzē, balstoties uz savu personīgo dzīves pieredzi, veidoja mūsu valsts tiesiskos pamatus. 1922. gada 3. novembrī pēdējā Satversmes sapulces sēdē Satversmes sapulces priekšsēdētājs Jānis Čakste, noslēdzot divu gadu darbu, pieticīgi rezumē padarīto, sakot, ka “pirmais legālais Latvijas saimnieks”, kuram bija neierobežotas pilnvaras valsts “izbūvēšanā”, iespējams, nav piepildījis kādas vēlētāju daļas “pārmērīgās cerības”, turpat piebilstot, ka nav arī attaisnojošās skeptiķu visdrūmākās prognozes. Čakste saka – latviešu parlamentārieši savu darbu ir veikuši pēc savas vislabākās apziņas un izpratnes, tāpēc aicināja vērtēt pieņemto Satversmi nākamām paaudzēm: “Par mūsu darba labumu mēs paši nevaram spriest, lai tauta spriež par viņu un tālākās paaudzes Latvijas valsts vēsturē!”² Būtu naivi domāt, ka Satversmes veidotāji paši neapzinātos pašpieņemtā pamatlikumā ietvertos kompromisus un vājās vietas. Vairāki svarīgi valsts pārvaldes funkcionēšanas jautājumi palika ārpus Satversmes (patstāvīgās jeb autonomās iestādes un to vadības iecelšanas un atstādināšanas jautājumi, pašvaldību lietas, pamattiesību ierobežošanas kārtība un secība izņēmuma stāvokļa gadījumā u. c.), jaunrades darbu uzliekot uz parlamenta un tiesību piemērotāju pleciem. Konstitucionāli neizdevās atrunāt valsts valodas jautājumu un pamattiesības. Valsts prezidents, kas bija iecerēts kā tautas vēlēts, tomēr Satversmē tika noteikts Saeimā vēlēts. Likumdošanas process un valdības pienākumi Satversmē tika iezīmēti visai virspusēji. Manuprāt, Satversmes sapulces priekšsēdētāja atvadu vārdi viņa pēdējā uzrunā šai statusā Satversmes sapulcei

¹ Latvijas Republikas Satversme (15.02.1922.). Likumu un Valdības Rīkojumu Krājums, 1922, 12. burtnīca, Nr. 113. Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993., Nr. 43.

² Runa Satversmes sapulces pēdējā sēdē 1922. gada 3. novembrī. Čakste J. Taisnība vienmēr uzvarēs. Atziņas. Runas. Dokumenti. Raksti. Vēstules. Rīga: Jumava, 2009, 80.–81. lpp.

ir labs atspēriens jebkuram, arī šim pētījumam par Satversmi, jo tie ir ārkārtīgi intriģējoši savā būtībā. Patiešām, tiesību zinātniekiem, līdzīgi kā Satversmes tiesai, jāspēj būt akadēmiski neitrāliem, lai, neskatoties uz mainīgo sabiedrības noskaņojumu, mediju pretrunīgajiem vērtējumiem un attiecīgā parlamenta leģislatūras periodā valdošajiem politiskajiem uzskatiem, spētu paust objektīvas atziņas par notiekošo tiesību sistēmu un ar to saistītiem procesiem. Šajā pētījumā tiks analizēti visai specifiski konstitucionāli elementi – konstitucionālie algoritmi, kas uzskatāmi par atklātu juridisku jēdzienu, vērtējot to loģiku, lietderīgumu un pamatotību.

Pētījuma mērķa sasniegšanai autors izvirza šādus uzdevumus:

- 1) sniegt konstitucionālo algoritmu skaidrojumu un tvērumu,
- 2) klasificēt algoritmus,
- 3) izvērtēt svarīgāko konstitucionālo algoritmu lietderību un vērtējumu par nepieciešamajiem uzlabojumiem.

1. Konstitucionālie algoritmi jeb formulas

Satversmi veidoja neilgi pēc Neatkarības kara beigām, pastāvīgā karastāvokļa atmosfērā (valstī vai kādā tās daļā tolaik bija spēkā karastāvoklis).³ Paniskas bailes no kara šausmām vai pilsoniskiem nemieriem gaisā virmoja vēl ilgi pēc bermontiādes un sarkano padzīšanas no Latvijas zemes. Lai arī pēc Satversmes sapulces vēlēšanām un Latvijas starptautiskās atzīšanas varēja jau vieglāk uzelpot, bailes no situācijas destabilizēšanās bija jūtamas visu īso pirmā neatkarības laika divdesmitgadi. Satversmē kā tāds juridiskās arheoloģijas slāņojums par to liecina vēl šobrīd tajā esošie, tagad novecojušie “kara panti”⁴, kā arī izņēmuma stāvokļa noregulējums, kurš attiecas vien tikai uz kara vai pilsonisko nemieru apdraudējumu (Satversmes 62. pants) un nevis uz citām dzīvī iespējamām ķibelēm, piemēram, dabas katastrofām, pandēmijām u. c.⁵ Satversmes sapulces deputātu bailes no pārlieku lielām pilnvarām valdībai, kas apdraudētu pilsoniskas brīvības,⁶ atspoguļojas valdības regulējuma minimālismā.⁷ Aiz bailēm no iespējama Latgales separātisma Satversmē neparādās pašvaldību regulējums. Visbeidzot, cīnoties pret

³ Noteikumi par kara stāvokli. Latvijas Sargs, 13.02.1919., Nr. 21.

⁴ Satversmē vārds “karš” ietverts pat veselos sešos pantos (42., 43., 44., 73., 82. un 86. pants), un septītajā, šī raksta “vaininieka” – 62. pantā, to var nojaust no vārdkopas “ja valsti apdraud ārējs ienaidnieks”.

⁵ Balodis R. Ārkārtējās situācijas normatīvais regulējums: vēsture un nākotnes izaicinājumi. Jurista Vārds, 09.02.2021., Nr. 6.

⁶ Vispārējās debates par Satversmes I daļu. IV sesijas 19. sēdes 1921. gada 8. septembra stenogramma. Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilks 1920–1922. Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana [elektr. izd.]. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 430. lpp.

⁷ Satversmes 4. nodaļā “Ministru kabinets” ir vien deviņi panti (salīdzinājumam: par Saeimu trīsdesmit, bet par Valsts prezidentu divdesmit), no kuriem divi nav saistīti ar valdības ikdienas darbu (62. pants regulē izņēmuma stāvokli, bet 63. pantā tiek runāts par valdības locekļu dalību Saeimas komisiju likumdošanas darbā).

plašāku streiku tiesību formulēšanu⁸ un latgaliešu izloksnes nostiprināšanu, galu galā Satversmē neiekļūst viss pamattiesību bloks.⁹ Tai pašā laikā ar visām savām nepilnībām Satversme ir latviešu tiesiskās domas piemineklis, kurš turpina kalpot joprojām.

Latvijas Satversmes normas, tāpat kā daudzu citu pasaules valstu konstitūciju normas, atšķiras no normatīvu aktu normām ar to, ka tās mērķtiecīgi veidotas ar augstu juridiskās abstrakcijas pakāpi un vispārinājuma līmeni, kas ļauj konstitūciju piemērot pastāvīgi mainīgajām sabiedrības vajadzībām.¹⁰ Šādas juridiskas tehnikas lietošana balstās, pirmkārt, uz apsvērumu, ka konstitūcija ir valstī augstākais tiesību akts, kuram nevar būt pretrunā neviens cits dokuments vai tiesību akts, attiecīgi – citādi jo detalizētāks ir konstitūcijas regulējums, jo lielāka pastāv iespējamība kādai tiesiskās pretrunas ieviešanai pašā konstitūcijā. Otrkārt, abstraktāk formulētas normas ir elastīgākas, tas nozīmē, ka tiesību piemērotāji šādas normas var atbilstošāk piemērot dažādās situācijās.¹¹ Treškārt, ņemot vērā, ka konstitūciju grozīšana tiek apzināti veidota krietni apgrūtinātāk nekā citu tiesību aktu grozīšana, labāk ir iestrādāt tajās vispārīgāka satura normas, kuras var vēlāk interpretēt, nekā pēcāk nodarboties ar konstitūcijas pārgrozīšanu. Satversmes ir lakoniska, un tās panti ir formulēti maksimāli kodolīgi.¹² Satversmes normās tiek ietverti tikai paši būtiskākie juridiskie un politiskie kritēriji, svarīgākās vadlīnijas un nosacījumi, detalizāciju atstājot likumu un Ministru kabineta noteikumu ziņā. Uz šī abstrakti formulēto normu fona izceļas kāda visai specifiska normu kopa, kuras vienotājelements ir skaitļi. Skaitļi kā konstitūcijas elementi, atšķirībā no citiem nosacījumiem, principiem un jēdzieniem, ir šauri uztverami un nepakļaujas plašai interpretācijai. Skaitļu izmantošana, no vienas puses, ir zināmā pretrunā ar iepriekš skaidroto abstrakcijas metodi, taču, no otras puses, šie skaitļi ir konstitucionālā likumdevēja konkrēti gribas izpaudumi, kas jāpilda precīzi kā pavēles. Šī visdetalizētākā konstitūciju normu grupa ir savdabīgs izņēmums no vispārējās kārtības, gluži tāda pati, kā tās pretmets – ar plašiem politiskiem vērtējumiem, simbolismu un ideoloģijas skaidrojumiem piesātinātais konstitūciju preambulu teksts.

⁸ Satversmes II daļas lasīšana pa pantiem. V sesijas 4. sēdes 1922. gada 24. janvāra stenogramma. Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilks 1920–1922. Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana [elektr. izd.]. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 559.–596. lpp.

⁹ Balodis R. Kā cīņa par latgaliešu valodu ietekmēja latviešu valodas statusu. Jurista Vārds, 21.09.2021., Nr. 38.

¹⁰ Balodis R., Levits E. Satversmes ievada interpretēšanas (komentēšanas) pamatjautājumi. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 42. lpp.

¹¹ Sk.: Satversmes tiesas 19.12.2012. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2012-03-01. Secinājumu daļas 15. un 18.1. punkts.

¹² Satversmes tiesas 29.11.2007. spriedums lietā Nr. 2007-10-0102. Secinājumu daļas 77.1. punkts.

1.1. Algoritmi – ne tikai matemātikas vai datorzinātnes, bet arī juridisks jēdziens

Skaitļu lietojumam konstitūcijās ir visai plašs spektrs, visupirms jau konstitūcijas normu citēšanā tiek izmantota pantu numerācija, tāpat ir dažnedažādi konstitucionāli termiņi, norādes uz termiņiem vai vecuma ierobežojumi, kas saistās ar virkni tiesību vai juridisku darbību (piemēram, ar tiesībām ieņemt amatus, piedalīties vai balotēties vēlēšanās u. c.), nerunājot nemaz par daļskaitļiem, kas paredzēti kvalificētu kvorumu noteikšanai parlamenta sēdēs. Daļskaitļi mēdz norādīt (deputātu vai vēlētāju korpusa) konkrētu daudzumu no absolūtā skaita, taču līdzīgu uzdevumu var veikt arī konkrēti skaitļi, kas izsaka konkrētu deputātu daudzumu kādu konstitucionālu procedūru izpildei (piemēram, likumprojekta iesniegšanai u. c.).¹³ Protams, skaitļu esamība konstitūcijas normā var arī liecināt par panta “tehnisko” dabu. Labs piemērs ir Satversmes 11. pants,¹⁴ kas nosaka konkrēta konstitucionāla notikuma – Saeimas vēlēšanu – laiku.¹⁵ Tai pašā laikā būtu pārāk vienkāršoti un vieglprātīgi visus šādus tehniskus (atsevišķi ņemot) Satversmes pantus (piemēram, Satversmes 12., 13., 69., 71. un 10., 35. pantu), kas nosaka likumdošanas procedūru un konstitucionālo orgānu pilnvaru termiņu, uztvert tikai kā tehniskus elementus, jo noteiktos apstākļos šo termiņu salikums var radīt pat konstitucionālās krīzes, kuras ir ieprogrammētas caur šo izkārtojumu. Labs piemērs ir Francijas konstitucionālisma kohabitācijas (*cohabitation*) fenomēns.¹⁶ No šāda skatpunkta pilnīgi pamatota un saprātīga savulaik bija 6. Saeimas rīcība, kad tā ceturtajos Satversmes grozījumos¹⁷ ne tikai no trīs uz četriem gadiem palielināja Saeimas lēģislatūras periodu, bet arī vienlaikus saskaņoja¹⁸ Valsts prezidenta pilnvaru termiņu. Skaitļiem un lielumam konstitūcijā, tiesību zinātnē tiek piedēvēta ne tikai matemātiska, bet arī Satversmes loģika,¹⁹ ko labi var redzēt,

¹³ Tāpat konkrēti skaitļi var būt saistīti arī ar politiski vēsturiskiem datumiem (piemēram, Satversmes ievada pirmajā un trešajā rindkopā 1918. gada 18. novembris un 1990. gada 4. maijs).

¹⁴ Satversmes 11. pantā ietverts konkrēts datums – “Saeimas vēlēšanas izdarāmas oktobra mēneša pirmajā sestdienā”.

¹⁵ Kārklīņa A. Satversmes 11. panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. II nodaļa. Saeima. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2020, 199. lpp.

¹⁶ Francijas 1958. gada konstitūcija tika dēvēta par ģeometriski bidāmu konstitūciju skaitļu kombinācijas 5–7–9 sakarā. Šie skaitļi ir Francijas konstitucionālo institūciju (Nacionālās sapulces, Valsts prezidenta un senāta) pilnvaru termiņi, kas kombinācijā radīja kohabitācijas fenomenu. Francijā, kur pusprezidentālajā (*semi-présidentiel*) sistēmā prezidents un valdība ir efektīvi, ja abi ir no viena politiska spēka. Situācijā, kad prezidenta un premjerministra politiskie spēki ir antagonistiski, kas attiecīgi izveidojas, ievēlot jaunu Nacionālo sapulci ar jaunu politisku spēku vairākumā un “vecajam prezidentam” paliekot amatā vēl divus gadus, veidojas nopietna konstitucionāla krīze. Situāciju mainīja ar konstitucionālu reformu, ieviešot attiecīgi jaunu skaitļu kombināciju 5–5–6 (sk.: Dickson B. Introduction to French Law. Great Britain: Pitman Publishing, 1994, pp. 49, 54).

¹⁷ Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: likums (04.12.1997.). Latvijas Vēstnesis, 17.12.1997., Nr. 331/332.

¹⁸ Latvijas Republikas 6. Saeimas pavasara sesijas 1996. gada 12. jūnija (ārkārtas) sēdes (13. sēde) stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_96/st1206a.html

¹⁹ Pleps J., Pastars E. Saeimas atļaišana. Rakstu krājums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 67. lpp.

aplūkojot deputātu skaitu, kas Satversmes normās var būt izteikts kā, piemēram, pieci deputāti (Satversmes 65. pants) vai kā trešā daļa deputātu (Satversmes 26. pants), kas tāpat ir konkrēts deputātu skaits – 37 deputāti. Šie skaitļi, Arveda Berga vārdiem, var veidot konstitucionālas “formulas”²⁰, algoritmus, ko konstitucionālais likumdevējs iestrādājis konstitūcijā ar kādu speciālu uzdevumu, kuru piemērojot iestājas iepriekš izsvērtas tiesiskas sekas. Šo algoritmu daba var būt dinamiska vai, tieši pretēji, konstanta. Piemēram, Satversmes 76. pantā ir noteikts algoritms $[2/3-3-2/3]$, kur pirmais lielums ir deputātu kvalificētais skaits $[2/3]$, otrais – Satversmes grozījumu obligātais lasījumu skaits $[3]$, bet trešais – deputātu balsu skaits, kuriem jānobalso par Satversmes grozījumiem $[2/3]$, lai tie tiktu pieņemti Saeimā. Ja noteiktās prasības pēc kvalificētā vairākuma $2/3-2/3$ ²¹ ir dinamiskas, tad trīs lasījumi ir konstants lielums. Konkrētā algoritma uzdevums ir piesaistīt deputātu vairumu (arī Saeimas opozīciju), bet mērķis – nodrošināt valsts konstitucionālo stabilitāti. Tas notiek, maksimāli samazinot iespējamību, ka pamatlikumā viegli varētu iekļūt acumirkļa izdevīguma radīti maznozīmīgi vai pat valsts stabilitāti apdraudoši grozījumi.²² Lai gan konstitucionālo algoritmu galvenā misija vairumā gadījumā ir orientācija uz vairākuma gribas fiksēšanu,²³ mēdz būt tādi algoritmi, kas veidoti, lai nodrošinātu mazākuma ekskluzīvās tiesības uz kādu konstitucionālu darbību.²⁴ Ir arī tādi, kas attur Valsts prezidentu no Saeimas atļaišanas²⁵ vai nodrošina amatpersonu ievēlēšanas procedūru.²⁶ Algoritmi, tāpat kā datorzinībās, arī konstitucionālās tiesībās ar matemātisku precizitāti pilda tiem paredzētos uzdevumus, un, tos pārskatot, var būtiski mainīties arī sagaidāmais rezultāts. Plašākā nozīmē konstitucionāla algoritma funkcijas pilda arī dažādi principi, piemēram, subsidiaritātes princips Eiropas Savienības kontekstā, jo tas kalpo par pamatu Savienības neekskluzīvo kompetenču īstenošanā. Minētais liek aizdomāties par to, kāpēc jēdziens “konstitucionāls algoritms” ir jāuzskata par atklātu un nenoteiktu juridisku jēdzienu.

²⁰ Satversmes sapulces un pirmo Saeimu deputāts Arveds Bergs algoritmu vietā lieto jēdzienu “formula” (sk. piemēram, Latvijas Republikas IV Saeimas II sesijas 2. sēdes 1932. gada 23. februāra stenogrammu).

²¹ Satversmes grozījumi tiek pieņemti, ja piedalās divas trešdaļas no absolūtā deputātu skaita 100, bet “par” nobalsojuši vismaz divas trešdaļas. Attiecīgi no 70 “par” jānobalso 47 deputātiem, no 78 “par” jānobalso 52, no 88 “par” jānobalso 59, no 91 “par” jānobalso 61, no 97 “par” jānobalso 65, bet no 100 “par” jānobalso 67, bet, ja ir sapulcēties minimālais deputātu skaits – 67 deputāti, tad “par” jānobalso 45 deputātiem.

²² Balodis R., Kuzņecovs A. Satversmes 76. panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 197., 199. lpp.

²³ Piemēram, 51. pants noteic, ka Valsts prezidentu var atlaist ar ne mazāk kā divu trešdaļu visu Saeimas locekļu balsu vairākumu vai ka 75. panta kārtībā ar divu trešdaļu balsu vairākumu pieņemta likuma steidzamība liedz Valsts prezidentam tiesības šādam likumam prasīt otrreizēju caurlūkošanu u. c.

²⁴ Tā, piemēram, Satversmes 26. pantā ir noteiktās vienas trešdaļas deputātu tiesības izveidot parlamentāras izmeklēšanas komisijas neatkarīgi no parlamenta vairākuma uzskatiem.

²⁵ Runa ir par Satversmes 48. un 50. pantu.

²⁶ Piemēram, amatpersonu ievēlēšanas procedūru algoritmi, kas izriet no Saeimas kārtības ruļļa 26. panta, Valsts prezidenta ievēlēšanas likuma 6., 9., 10. un 13. panta.

Konstitucionāla algoritma svarīga iezīme, līdzīgi kā matemātikā vai datorzinātnē, ir tajā ietvertais uzdevums, kas ar skaitli, daļskaitli vai skaitļu kopumu matemātiski veido kādu konkrētu rezultātu (stāvokli, situāciju). Algoritms ir obligatoriski pildāma pavēle, kas var būt ietverta kā Satversmē, tā likumā, kā arī valdības un pašvaldības noteikumos. Satversmes algoritmiem ir, protams, cits (visaugstākais) svars. Savukārt likumos esošiem algoritmiem ir jābūt sabalansētiem un izsvērtiem. Tie nedrīkst bez nopietna pamata iegrožot tautvaldību un tautas suverenitāti. Tiem jākalpo efektīvai tautai, nevis tās griba jāsasaista. Kopumā konstitucionāli algoritmi dod iespēju modelēt konkrētu rezultātu un vienlaikus konstitucionālā procesa dalībniekiem dod iespēju modelēt attiecīgo darbību sekas. Bez algoritmiem konstitūcijas nav iedomājamas un būtu vairāk politisks, nevis juridisks dokuments.

1.2. Konstitucionālo algoritmu ievērojama daļa – kvorumi

Būtisku konstitucionālo algoritmu normu daļu veido kvoruma (lat. *quorum*) panti. Latvijas Satversmē tādi ir, piemēram, Satversmes 14., 23., 51. u. c. panti. Tie ir Satversmē nostiprināti, un tālāk tos jau varam skatīt sazobē ar Saeimas kārtības ruļļa algoritmiem, piemēram, 23. pants jau tālāk atspoguļojas 46., 47. un 48. pantā u. tml., jo konstitucionālie algoritmi, protams, var būt ne tikai formālā Satversmē, bet arī likumos noteikti. Parasti kvorums tiek izteikts konkrētā skaitliskā formā vai procentuālā īpatsvarā,²⁷ kas izriet no sapulcē (sēdē) klātesošo vai, tieši pretēji, kopējā (absolūtā) locekļu skaita. Kvorumi kā konstitucionālie algoritmi parasti tiek izteikti daļskaitļos, taču mēdz būt arī izteikti skaitļu formā. Tas drīzāk ir juridiskas tehnikas un gaumes jautājums.²⁸

Kvorumu ideja ir iegūt “vispareizāko izteiksmi”²⁹ Saeimas lēmumos un tautas nobalsošanās. Vispareizākās izteiksmes ideja nav saistāma ar nekritisku, banālu vairākuma varas iemūžināšanu konstitucionāla apgrūtinājuma formā, jo katram kvorumam, īpaši jau paaugstinātam (!), ir jābūt loģiskam pamatojumam. Vispāratzītā skaidrojumā kvorums ir vairākums (*a majority of the entire body*) no attiecīgās institūcijas (piemēram, likumdevēja, uzņēmuma valdes, komitejas, komisijas, akcionāru u. c.) sapulces locekļiem. Ja konstitūcija, likums vai statūti nenosaka fiksētu kvorumu, tad par kvorumu jāuzskata to personu vairākuma balsis, kurām piemīt tiesībspēja balsot (*it consists of a majority of those entitled to act*).³⁰ Daudzviet parlamentos ir ieviesta prakse, ka pirms attiecīgā balsojuma tiek veikta

²⁷ Большой Юридический Словарь. Под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. 2-е изд. Москва: ИНФРА-М, 2002, с. 250.

²⁸ To labi apliecina likuma “Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu” 2012. gada grozījumi, kad 22. pantā noteiktais algoritms no 10 000 vēlētājiem tika nomainīts uz “viena desmitā daļa vēlētāju”. Tikpat labi skaitlis 10 000 varētu tikt aizvietots ar skaitli 150 000, kas tas pats vien jau būtu (sk.: “Grozījumi likumā “Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu”” (08.11.2012.). Latvijas Vēstnesis, 27.11.2012., Nr. 186.).

²⁹ Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 148. lpp.

³⁰ Black’s Law Dictionary. 6th edition. St. Paul, Minnesota: West Publishing, 1990, p. 1256.

kvoruma klātesamības pārbaude. Šai pārbaudē tiek konstatēts, cik lemttiesīgo dalībnieku no lemttiesīgo dalībnieku absolūtā skaita piedalās sapulcē un vai to skaits ir pietiekams lēmuma pieņemšanai, resp., vai sapulce vispār ir lemttiesīga.³¹ Pēc tam, kad sapulce ir pārliecinājusies, ka tās dalībnieku “klātbūtne ir pietiekama” (*quorum praesentia sufficit*), norisinās balsojums par attiecīgu lēmumu.

No vienas puses, kvoruma nozīme ir nepieļaut, lai svarīgs lēmums netiktu pieņemts ar mazākuma balsīm, bet, no otras puses, paaugstināta kvoruma mērķis ir nepieļaut, lai īpaši svarīgos jautājumos lēmums tiktu pieņemts ar nepietiekamu vairākuma balsu skaitu. Pēdējais arī var nozīmēt būtisku, vairākumam svarīgu lēmumu bloķēšanu, lai gan šķietami tiek proponēts kā vairākuma gribas garants. Ietverot šādu palielinātu kvorumu konstitūcijā, var panākt noteiktu konstitucionālu jautājumu “iecementēšanu”, kas ir slikti, pat kaitīgi sabiedrībai. Latvijas tiesību zinātnē atzīts, ka kvoruma esamība ir obligāts priekšnoteikums Latvijas parlamentam pieņemto lēmumu juridiskajai leģitimitātei³² jeb, kā dēvējis profesors Kārlis Dišlers, “tiesiskam derīgumam”.³³ Izšķirošais vairākums bieži vien tiek apzīmēts kā “vismazākais”,³⁴ “minimālais”³⁵ vai “pietiekams”³⁶ sapulces dalībnieku skaits, resp., tas skaits, bez kura nevar uzsākt sapulci, lai vēlāk tās procedūras varētu atzīt par tiesiskiem,³⁷ bet lēmumus par atbilstošā kārtībā pieņemtiem. Jo augstāki tiek noteikti dalības, apstiprināšanas, kvalificētie kvorumi (panākot dalībnieku “gribas saspilēšanu”),³⁸ jo vairāk sapulces locekļu (vai tautas nobalsošanas dalībnieku) lēmums tuvinās konsensam (lat. *consensus*). Paaugstināts kvorums svarīgā jautājumā, bez kura nav iespējams galarezultāts, pēc savas būtības ir tuvs algoritma izpratnei datorzinātnē.³⁹

Mūsdienās Saeimā domstarpību kvorumu jautājumos praktiski nav, jo parlamenta procedūras ir strikti atrunātas Saeimas kārtības rullī un balsojumi tiek

³¹ Black's Law Dictionary. 6th edition. St. Paul, Minnesota: West Publishing, 1990, p. 1255.

³² Latvijas Republikas Satversmes komentāri. II nodaļa. Saeima. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2020, 379., 382. lpp.

³³ Dišlers K. Referendumu pielietošana un kvoruma jautājums. Jurists, 1930, Nr. 5(21), 131. lpp.

³⁴ Cambridge International Dictionary of English. Great Britain: Cambridge University Press, 1995, p. 1164.

³⁵ Sk., piemēram, Mozley & Whiteley's Law Dictionary. Eleventh Edition. Butterworths, 1993, p. 220; Bird R. Osborn's Concise Law dictionary. London: Sweet & Maxwell 1983, p. 227.

³⁶ Latviešu valodas vārdnīca. Rīga: Avots, 2006, 566. lpp.; Ilustrētā svešvārdu vārdnīca. Rīga: Avots, 2005, 414. lpp.; Latviešu valodas vārdnīca. Rīga: Avots, 2006, 566. lpp. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php?term=kvorums&list=kvorums&lang=LV>; <https://lv.oxforddictionaries.com/skaidrojums/kvorums> [aplūkots 05.11.2021.].

³⁷ The Oxford dictionary for the Business World. Great Britain: Oxford University Press, 1993, p. 687; Krauklis V., Krauklis J., Ūķis G. Likumdošanas aktu terminu vārdnīca. Rīga: Senders R, 1999, 220. lpp.; Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Jumava, 2007, 420. lpp.

³⁸ Latvijas Republikas IV Saeimas V sesijas 4. sēde 1933. gada 10. februārī. Latvijas Republikas IV Saeimas V sesija. 1933. gads. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 149. lpp.

³⁹ Angļu-latviešu skaidrojošā datorvārdnīca. Rīga: Jumava, 1998, 33.–34. lpp.

fiksēti digitālā elektroniskās balsošanas sistēmā.⁴⁰ Cita lieta ir balsošana atvasināto publisko personu sapulcēs, kur bieži vien balsošanas procedūras nav strikti atrunātas statūtos un balsis skaita balsu skaitīšanas komisijas. Labs piemērs ir Latvijas Universitātes rektora vēlēšanas 2019. gadā, kad ar neskaidri atrunāto kvorumu un interpretācijām, kas saistītas ar balsu skaitīšanas rezultātiem, radīja nopietnas tiesiskas neskaidrības,⁴¹ kas savukārt tika risinātas tiesā. Iepriekš minētais gan tikai apstiprina skaidri noteiktu algoritmu pozitīvo nozīmi tiesiskas noteiktības radīšanā.

Konstitucionālo algoritmu būtība tāpat ir ne tikai lielākas legimitātes radīšana, bet konkrēta, iepriekš prognozējama rezultāta apzināta veidošana, kuram jāapmierina iespējami lielāka daļa balsotāju. Saeimas lēmumu gadījumā nozīmē attiecīgi arī opozīcijas iesaisti lēmuma atbalstīšanā.⁴² Tāda ir jēga balsojumiem, kur tiek prasīts divu trešdaļu deputātu balsu kvorums parlamentā, piemēram, vēlot valsts prezidentu (piemēram, Libānā, Ungārijā, Kosovā un Grieķijā).⁴³ Augsti kvorumi un kvalificētie balsu vairākumi konstitūciju grozīšanai vienpalātu parlamentā (piemēram, Igaunijā)⁴⁴ tiek noteikti ar analogisku mērķi. Tas pats nodoms ir gadījumos, kad augsts kvorums noteikts divpalātu parlamentu abās palātās.⁴⁵ Bez šaubām, kvorumi ir juridisks apgrūtinājums lēmuma pieņemšanai, tāpat kā tautas nobalsošanā prasība pēc lielāka (kvalificēta) balsu vairākuma būtiskāko lēmumu pieņemšanā. Jo attiecīgi vairāk cilvēku referendumā kādu lēmumu atbalsta, jo kvantitatīvi augstāka ir arī lēmuma atzīšanas pakāpe.⁴⁶ Balsotāju vairākums

⁴⁰ Balsošana Saeimas sēdēs notiek atklāti ar elektroniskās balsošanas iekārtas SEBI palīdzību vai ar vēlēšanu zīmēm, un tādēļ viegli noskaidrojama gan deputātu "klātesamība" sēdē (Satversmes 22., 24., 68., 76. pants), gan balsojuma izvēlne (Saeimas kārtības ruļļa 30.¹, 126., 140., 144., 146. pants). Deputātam, lai tas varētu piedalīties Saeimas sēdē un balsojumos, ir jāievieto uz sava galda esošajā SEBI pultī sava personālā tautas priekšstāvja identifikācijas karte. Tikai pēc tam, kad SEBI ievietotā balsošanas karte ir atpazīta, deputāts kļūst SEBI un pārējiem kolēģiem "redzams" jeb "klātesošs" un arī pieskaitīts pie sēdes dalībnieku kvoruma. SEBI ir agrāko balsu skaitītāju darba pienākumu mantinieci, kas mūsdienās konstatē nepieciešamo kvorumu, pilda balsu skaitīšanas uzdevumu, arhivē un atrāda uz sēžu zāles ekrāniem balsojuma rezultātu (sk.: Balodis R. Par priekšlikumu svītrot no Saeimas kārtības ruļļa iespēju deputātiem atturēties. Jurista Vārds, 10.10.2017., Nr. 42).

⁴¹ Sk.: Par Latvijas Universitātes rektoru: Ministru kabineta rīkojums. Latvijas Vēstnesis, 30.08.2019., Nr. 177. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/309078-par-latvijas-universitates-rektoru>; Muiznieku apstiprina LU rektora amatā. Pieejams: <https://www.apollo.lv/6933860/muiznieku-apstiprina-lu-rektora-amata>; <https://nra.lv/latvija/282437-saeima-uzklausa-solas-nejaujaukties-lu-strida-lieta.htm> [aplūkots 05.11.2021.].

⁴² Neimanis J. Satversmes 24. panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. II nodaļa. Saeima. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2020, 382. lpp.

⁴³ Balodis R., Kārklīņa A., Hahelis K. B. Salīdzinošs ieskaits valsts prezidentu ievēlēšanas modeļos. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. III nodaļa. Valsts prezidents. IV nodaļa. Ministru kabinets. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2017, 33. lpp.

⁴⁴ Sk. Igaunijas konstitūcijas 166. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Estonia_2015?lang=en [aplūkots 03.11.2021.].

⁴⁵ Piemēram, Vācijā konstitūciju grozījumiem ir jāiztur Bundestāga un Bundesrāta divu trešdaļu deputātu atbalsts (sk. Vācijas Pamatlikuma 79. pantu). Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2014?lang=en [aplūkots 03.11.2021.].

⁴⁶ Neimanis J. Satversmes 24. panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. II nodaļa. Saeima. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2020, 381.–382. lpp.

apliecina “nepārprotamo gribu”,⁴⁷ vienlaikus paaugstināta kvoruma prasība kā algoritms var liecināt par pretēju tendenci – par sākotnēju konstitucionālā likumdevēja ieceri nepieļaut vairākuma lēmuma pieņemšanu (piemēram, kā tas ir Latvijas gadījumā ar Satversmes 77. un 79. pantu, jo tie padara Satversmi par “praktiski negrozāmu”).⁴⁸ Kvorumu samērīguma ievērošana referendumu gadījumā⁴⁹ ir saistīta ar tautvaldības būtību, jo nedrīkst ne tikai ļaut kādai nelielai grupai uzspiest vairākumam savu kārtību pret vairākuma gribu, bet arī ar nepārvaramu kvorumu faktiski bloķēt vairākumam tiesību paust savu gribu.

2. Kvorumu izcelsme un konstitucionālā loma

Kā jau bija norādīts, kvorumi balstās uz vairākuma principu, kas ir tuvu esošs arī demokrātijas jēdziena kodolam, kurš ietver ideju par sabiedrības vairākuma gribas īstenošanu.⁵⁰ “Piepildīts kvorums”,⁵¹ kas ir “neapstrīdams apliecinājums” attiecīgā lēmuma leģitimitātei un vairākuma princips kā tā pierādījums, nav demokrātijas izgudrojums. Sapulces dalībnieku balsu vairākums, kas ir pamatā kāda jautājuma izlemšanā, bija loģisks risinājums jau pirmatnējās sabiedrībās. Tas balstās uz spēku līdzsvara ideju starp vienlīdzīgajiem un garantē miermīlīgu jeb kompromisa lēmumu.

2.1. Pirmsākumi

Moderno sapulču un to algoritmu pirmsākumi meklējami senatnē, kad pirmās cilvēku grupas, kurām pamatā bija kopīga darbošanās, izcelšanās un asinsradniecība, sanāca uz dzimtas, klana, ģints vai cilts padomi, lai ko izlemtu. Nav grūti iztēloties, ka akmens laikmetā mūsu senči – nomadi, pirms pamest noplicināto nometni un doties meklēt auglīgākas un ar medījumiem bagātākas vietas, sapulcējās kopīgā apspriedē. Balsu vairākums šais pirmējās sapulcēs bija izšķirošais galīgā lēmuma formēšanā.

Mūsdienu sekulārajā pasaulē liekas neticami, bet liels pienesums sapulču organizācijā un lēmumu pieņemšanā, izpratnes formēšanas veidošanā ir tieši Romas Katoļu baznīcai. Tieši kristīgā baznīca cauri tumšajiem viduslaikiem ir sevī iznesusi savulaik absorbēto Senās Romas sapulču mākslu. Sapulces kā

⁴⁷ Latvijas Republikas IV Saeimas V sesijas 4. sēde 1933. gada 10. februārī. Latvijas Republikas IV Saeimas V sesija. 1933. gads. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 149.–150. lpp.

⁴⁸ Ņikuļceva I. Satversmes 77. panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 269. lpp.

⁴⁹ Referendumu kvorumu vājā vieta ir idealizēts tiesībspolitisks pieņēmums par vēlētāju apzinīgumu (politisko aktivitāti, ieinteresētību valsts pārvaldībā) un politiskās elites nekad nepārejošais kārdinājums noteikt augstus kvorumus, lai tādējādi aizsargātos no neprognozējamās tautas gribas.

⁵⁰ Satversmes tiesas 19.05.2009. spriedums lietā Nr. 2008-40-01. Secinājumu daļas 11. punkts.

⁵¹ Turpat.

pārvaldības rīku baznīca izkopa jau pirmajos kristietības trīs gadsimtos. Kristieši no varas slepus pulcējās katakombās un balsojot lēma ne tikai par kopienas iekšējiem jautājumiem, bet bieži par civiltiesiskiem strīdiem. Kristiešiem ticība aizliedza savus strīdus risināt romiešu tiesās, jo tur bija jāzvēr dievietei Temīdai. Vēlāk pēc kristīgās baznīcas legalizācijas sapulču organizācijas prasmes tika bagātinātas ar praksi, kas aizgūta no romiešiem. Izsmalcināto romiešu sapulču sistēmas pamatmērķis bija nodrošināt elites pārākumu lēmumu pieņemšanā, caur lēmumu apstiprināšanas kārtību pildot iepriekš modelētu galarezultātu.⁵² Par šo seno pieredzi var pārliecināties, pašķirstot šobrīd spēkā esošo baznīcas Kanonisko tiesību kodeksu (*Codex juris canonici*), kur virkne kanonu (158.–183. kanons) veltīti Romas Katoļu baznīcas kanonisko vēlēšanu procedūrai, kandidātu izvirzīšanai, balsojumam, sapulces leģitimitātei, kompromisu meklējumiem sapulcē, balsu skaitīšanai, apelācijas kārtībai un daudziem citiem jautājumiem, kas saistās ar baznīcas amatpersonu sapulču rīkošanu.⁵³ No baznīcām sapulču praksi daļēji pārņēma arī pirmie parlamenti Francijā, Spānijā un Lielbritānijā. Vispār jau mūsdienu likumdevēju sapulču iedīgļi meklējami Skandināvijā, kur balsojumos ar sapulces dalībnieku balsu vairākumu jau 790. gadā Islandes Altingā tika gan lemti lokāli un komunāli jautājumi (piemēram, kanalizācijas grāvju rakšana, laupījuma (vergu un sudrablietu) sadalījums), gan arī apstiprināti jauni sirojumi uz Kurzemi vai Angliju. Vikingi kopsapulcēs ar balsu vairākumu vēlēja arī savus monarhus (piemēram, Zviedrijas karaļus Magnusu Ēriksonu (1319) un Gustavu (1523)). Vēlāk Eiropā šādu karaļu ievēlēšana izvērtās elektoru kolēģiju (piemēram, Sv. Romas impērijā, Venēcijas Republikā un Polijas–Lietuvas valstī) formā. Elektoru sapulces ar laiku aizstāja troņmantošanas institūts,⁵⁴ bet parlamentos, par ko transformējās tautas sapulces Lielbritānijā, Prūsijā, Vācijā, Japānā u. c., 19. gadsimtā attīstījās konstitucionālo algoritmu institūts. Parlamenti tolaik tika formēti no monarhu norīkotām personām (augšpalātā) un kārtām (apakšpalātās), kas nozīmēja, ka šādos parlamentos tika nodrošināta vien karaļvalsts elites vara. Algoritmu pamatjēga uz to brīdi bija garantēt kādas noteiktas grupas (augstmaņa +

⁵² Lēmumi pirmsimpērijas sapulcēs tika pieņemti ar attiecīgās sapulces dalībnieku vairākuma balsīm, galīgais lēmums bija atkarīgs no citu sapulču (t. s. kūrīju komīciju) lēmumiem. Izšķirošais vārds šādā sapulču sistēmā tika saglabāts bagātajiem romiešu pilsoņiem (aristokrātijai). Sapulcēm bija plaša kompetence, taču tajās tika nodrošināta elites vara, jo sapulcēs apsprieda tikai maģistrātu ierosinātus un senātā iepriekš apstiprinātus jautājumus. Sapulcēm nebija likumdošanas iniciatīvas tiesību. Romā bija vairāki tautas sapulču veidi: kūrījas, centūrījas un tribu komīcijas. Sapulces pamazām bija spiestas demokratizēties plebeju un patriciešu cīņā (Senās Romas vēsture. Kuziščina V. redakcijā. Rīga: Zvaigzne, 1984, 65.–67. lpp.; sk. arī: Birziņa L. Romiešu tiesības. Mācību līdzeklis. Rīga: Poligrāfists, 1997, 8. lpp.).

⁵³ Piemēram, 173. kanons paredz, ka no sapulces dalībnieku vidus ir jānozīmē balsu skaitīšanas komisija, minimums, divu cilvēku sastāvā. Balsu skaitītāju pienākumos ietilpst pārbaudīt vēlēšanu biļetenus, pārliecināties par to derīgumu, salīdzināt biļetenu skaitu ar klātesošo balsotāju skaitu utt. (sk.: A translation of Codex Iuris Canonici. Kiberia Editrice Vaticana, Vatican City, 1983, p. 55).

⁵⁴ Balodis R., Kārklīņa A., Hahelis K. B. Salīdzinošs ieskats valsts prezidentu ievēlēšanas modeļos Latvijas Republikas Satversmes komentāri. III nodaļa. Valsts prezidents. IV nodaļa. Ministru kabinets. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2017, 25. lpp.

monarha jeb elites) varu. Paradoksāli, bet, attīstoties demokrātijai pasaulē, šie paši algoritmi mainīja savu būtību, tie sāka nodrošināt vairākuma jeb tautas varu.⁵⁵

2.2. Konstitucionālisma ietekme

Līdz ar pirmās rakstītās konstitūcijas (ASV, 1787) parādīšanos, attīstoties pārstāvniecības demokrātijai un vispārējām vēlēšanu tiesībām, sāka parādīties sarežģītāki algoritmi, pie kam liela daļa no tiem bija tieši kvorumi. No konstitūcijas uz konstitūciju sāk ceļot dažādu kvorumu variācijas un izpratne par kvorumiem, lai arī daudzviet konstitūcijās kvoruma regulējumu neatrast, jo salīdzinoši bieži šie parlamenta kvorumu regulējumi tiek ietverti nevis konstitūcijas tekstā, bet parlamentu kārtības ruļļos.⁵⁶ Šie parlamenta procedūru noregulējumi turklāt bieži vien nav likumi, kā, piemēram, Latvijā. Tas ļauj parlamentam brīvāk realizēt savu autonomiju un kazuistiskās situācijas atrisināt efektīvāk. Ņemot vērā pirmās rakstītās konstitūcijas – ASV Konstitūcijas (*Cinstitution of the United States*) – ievērojamo ietekmi uz konstitucionālo algoritmu attīstību, ir vērts īpaši tai pievērsties. ASV Konstitūcija parādīja pasaulei visai sarežģītu piemēru, jau sākot ar Konstitūcijas apstiprināšanu, jo tajā noteiktie konstitucionālie algoritmi nav no vienkāršajiem. Pirmkārt, ASV Konstitūciju apstiprināja ar trim ceturtdaļām savienības pavalstu vairākumu. Otrkārt, Konstitūcijā izrādīts īpašs respekts pret augšpalātas senatoriem, jo ASV Konstitūcijas 2. panta pirmajā daļā noteikts, ka par lēmumu ierobežotu kāda senatoru runas laiku ir jānobalso vismaz trīs piektdaļām ASV senatoru! Laika gaitā ASV Konstitūcijā tika ietverta arī virkne jaunu algoritmu. Labs piemērs ir ASV Konstitūcijas 12. labojums (1804), kas iedibina interesantu algoritmu – Valsts prezidenta ievēšanu ārpus elektoru sapulces.⁵⁷ Vispār jau svarīgi ir atzīmēt, ka ASV Konstitūcijā ir ietverts arī pats jēdziens “kvorums”⁵⁸ – tas apzīmēja sapulces locekļu minimālo skaitu, ar kādu sapulce ir

⁵⁵ Skatīt raksta nodaļu “Konstitucionālie algoritmi jeb formulas”.

⁵⁶ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. II nodaļa. Saeima. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2020, 378. lpp.

⁵⁷ Nesekmīga elektorū balsojuma gadījumā Konstitūcijā tiek noteikts, ka ASV Kongresa Pārstāvju palātai ar divu trešdaļu deputātu balsīm ir tiesības ievēlēt Valsts prezidentu. ASV Konstitūcijas rakstītāji ir nopietni piedomājuši arī pie citiem elementiem, kas ļauj iziet no konstitucionāliem strupeļiem. Tā ASV viceprezidentam ir paredzēta izšķirošā balss, kuru izmanto tikai tad, kad likumdevēja sapulcē balsis sadalās līdzīgi. ASV Konstitūcijas 1. panta trešajā daļā ir noteikts: “Savienoto Valstu viceprezidents ir Senāta priekšsēdētājs, bet balso tikai gadījumā, ja balsis dalās uz pusēm.” (Sk. ASV Konstitūcijas 5. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/United_States_of_America_1992?lang=en [aplūkots 10.05.2021.].)

⁵⁸ No ASV Konstitūcijas 1. panta piektās daļas izriet, ka kvorums ir “puse palātas locekļu + 1”. Minētā norma skan šādi: “1. Katra palāta izlemj jautājumus par vēlēšanu rezultātiem, pilnvarām un tās locekļu ievēšanas tiesiskumu, palātas vairākums veido kvorumu lietu kārtīšanai (*Majority of each shall constitute a Quorum to do Business*); bet palāta arī mazākā sastāvā var pārņest sēdes no vienas dienas uz otru, un tai ir tiesības lietot pret sēdes neapmeklējošiem locekļiem tādas sankcijas un soda mērus, kādus palāta uzskata par nepieciešamiem, lai panāktu sēžu apmeklēšanu.” (Sk. ASV Konstitūcijas 5. pantu.)

tiesīga sanākt kopā un pieņemt lēmumus.⁵⁹ Salīdzināšanai – Latvijas Satversmē, atšķirībā no Saeimas kārtības ruļļa, vārdu “kvorums” neatrast. Par kvorumiem un parlamentiem ir jāteic, ka lielum lielais pasaules valstu vairums konstitūcijās tomēr ir ietvēris kvorumus, kas nosaka parlamenta sēžu sanākšanas leģitimitāti. Pēc tam valsts konstitucionālais likumdevējs, ja to īpaši vēlas, nosaka algoritmus jau citiem specifiskiem gadījumiem, piemēram, budžeta vai konstitūcijas grozījumu pieņemšanai u. c. Attiecībā uz parlamenta sēžu leģitimitāti pasaules valstu konstitūcijās ir identificējami četru veidu modeļi:

1. Parlamenta sēdes leģitīmas neatkarīgi no tā, cik deputātu sapulcējas. Tā, piemēram, Izraēlā, kur nav viena pamatdokumenta, ko uzskatīt par konstitūciju, Izraēlas Knesets sanāk kopā (un arī pieņem lēmumus) neatkarīgi no klātesošo locekļu skaita.⁶⁰ Savukārt Apvienotajā Karalistē apakšpalātā ar deputātu kopējo skaitu 650 parlamenta sēžu kvorumam ir pietiekami, ja sēdē piedalās 40 parlamenta deputātu.⁶¹ Šai gadījumā ir jāsaprot, ka algoritma neesamība pēc būtības ir apzināta izvēle un tātad tas ir algoritms.
2. Parlamenta sēde leģitīma, ja uz sēdi ir sapulcējušies viena trešā daļa (piemēram, Austrija,⁶² Kipra,⁶³ Slovākija⁶⁴) no visiem parlamenta locekļiem (no absolūtā skaita). Šādai izvēlei ir krietni vairāk priekšrocību, jo ārkārtēju situāciju gadījumā parlamenta lēmumiem sniedz leģitimitāti.
3. Parlamenta sēde leģitīma, ja uz sēdi ir sapulcējušies puse no parlamenta locekļu absolūtā skaita. Šo kvorumu ir izvēlējušies Latvija, un tāds ir vēl Polijā un Šveicē.⁶⁵ Arī Francijas pirmajā konstitūcijā (1791) bija noteikts, ka lemtspējas kvorums ir puse no parlamenta⁶⁶ deputātiem.

⁵⁹ Protams, var būt gadījumi, kad sanākšanas kvorums var atšķirties no lēmuma pieņemšanas kvoruma. Tā, piemēram, ASV Kongresa palātas var sanākt arī, ja deputātu ir mazāk par pusi, taču šai sēdē viņi nevar pieņemt lēmumus, bet debatēt. Kolumbijas konstitūcijā savukārt noteikts, ka parlaments un tā komisijas nedrīkst atklāt sēdes, ja dalībnieku skaits ir mazāks par vienu ceturto daļu no parlamenta locekļu skaita. Tomēr turpat arī norādīts, ka lēmumus drīkst pieņemt tikai tad, ja dalībnieku skaits ir vairāk par pusi kopskaita (sk. Kolumbijas konstitūcijas 145. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Colombia_2015?lang=en [aplūkots 18.05.2021.].

⁶⁰ Sk. Kneseta likuma 24. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Israel_2013?lang=en [aplūkots 18.05.2021.].

⁶¹ Danovskis E. Satversmes 23. panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. II nodaļa. Saeima. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2020, 379. lpp.

⁶² Sk. Austrijas konstitūcijas 31. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Austria_2013?lang=en [aplūkots 18.05.2021.].

⁶³ Sk. Kolumbijas konstitūcijas 77. pantu.

⁶⁴ Sk. Slovākijas konstitūcijas 84. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Slovakia_2017?lang=en [aplūkots 18.05.2021.].

⁶⁵ Turpat.

⁶⁶ Saskaņā ar Francijas 1791. gada konstitūcijas 3. sadaļas 1. nodaļas 5. pantu parlamenta locekļu kopējais skaits bija noteikts 745, taču parlaments tiesīgs pieņemt likumus, ja skaits nav mazāks par 373. Pieejams: <https://web.archive.org/web/20111217062556/http://sourcebook.fsc.edu/history/constitutionof1791.html>

4. Parlamenta sēde leģitīma, ja uz sēdi ir sapulcējies “vairākums no visiem parlamenta locekļiem” (puse no absolūtā skaita + viens deputāts). Šāda kārtība ir vēl, piemēram, Beļģijā,⁶⁷ Lietuvā⁶⁸ un Igaunijā.⁶⁹

Konstitucionālos algoritmus kā vairākuma varas nodrošināšanas instrumentus ir jāsaista ne tikai ar likumdevēja sapulču leģitimitātes konstatācijām, bet arī kalkūlējot un nosakot paaugstinātu deputātu skaitu, kas tiek prasīts, lai varētu parlamentā pieņemt konstitūcijas grozījumus. Turklāt atsevišķās valstīs algoritmē arī konstitūcijas grozījumu iniciēšanu un to nodošanu parlamenta izskatīšanai. Atkarībā no attiecīgās valsts konstitucionālā likumdevēja ieskatiem tā var būt viena piektā daļa no parlamenta deputātiem, kas var būt tiesīga iniciēt konstitūcijas grozījumus (piemēram, Igaunijā un Krievijā),⁷⁰ vai viena ceturtdaļa deputātu (piemēram, Lietuvā un Bulgārijā),⁷¹ vai pat vesela trešā daļa deputātu (piemēram, Jemenā, Mozambikā, Ukrainā, Turcijā).⁷² Savukārt ASV Konstitūcija paredz, ka katra no Kongresa palātām⁷³ ir tiesīga rosināt grozījumus, ja to atbalsta divas trešdaļas deputātu (abās palātās). Papildus tam ASV Konstitūcijas labojumus var ierosināt arī 2/3 federācijas subjektu konventi (īpaši sasauktie orgāni).⁷⁴

Tāpat atkarībā no attiecīgās valsts iekārtas veida (unitāra vai federāla modeļa), parlamenta palātu skaita (vienas vai divām) un pašas konstitūciju grozīšanas paveida (stingra vai sevišķi apgrūtināša) ir novērojama visai plaša kvoruma dažādība konstitūcijas grozījumu apstiprināšanā. Par izplatītu ir jāpieņem “kvalificētā vairākuma kvorums”, kad konstitūcijas grozījumi ir jāapstiprina divām trešdaļām no parlamenta deputātu absolūtā skaita (piemēram, Lietuvā, Bulgārijā, Slovēnijā, Portugālē un Ungārijā).⁷⁵ Retāk ir novērojams “trīs ceturtdaļu kvorums”

⁶⁷ Sk. Beļģijas konstitūcijas 38. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Belgium_2014?lang=en [aplūkots 18.05.2021.].

⁶⁸ Sk. Lietuvas Seima kārtības rullja 113. pantu. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/d97660702cf511e883c7a8f929bfc500?jfwid=39x432mh7> [aplūkots 18.05.2021.].

⁶⁹ Sk. Igaunijas konstitūcijas 77. pantu.

⁷⁰ Sk. Igaunijas konstitūcijas 161. pantu, Krievijas konstitūcijas 134. pantu.

⁷¹ Sk. Lietuvas konstitūcijas 147. pantu, Bulgārijas konstitūcijas 154. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Bulgaria_2015?lang=en [aplūkots 03.09.2018.].

⁷² Sk. Jemenas konstitūcijas 158. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Yemen_2015?lang=en [aplūkots 03.09.2018.], Mozambikas konstitūcijas 291. pantu, Turcijas konstitūcijas 175. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Turkey_2017?lang=en [aplūkots 03.09.2018.], Ukrainas konstitūcijas 154. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Ukraine_2016?lang=en

⁷³ ASV rosināt Konstitūcijas grozījumus var arī 2/3 daļas pavalstu – federācijas subjektu. Tādā gadījumā ir jāsauc īpaša Konstitucionālā sapulce, kurai jāizskata zemju likumdevējsapulču pieprasījums. Sk. ASV Konstitūcijas 5. pantu.

⁷⁴ Turpat.

⁷⁵ Sk. Igaunijas konstitūcijas 166. pantu, Lietuvas konstitūcijas 148. pantu, Vācijas Pamatlikuma 79. pantu, Bulgārijas konstitūcijas 155. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Bulgaria_2015?lang=en; Slovēnijas konstitūcijas 169. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Slovenia_2016?lang=en; Ungārijas konstitūcijas 24. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2016?lang=en; Portugāles konstitūcijas 286. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005?lang=en

(piemēram, Mongolijā).⁷⁶ Divpalātu parlamentos kvorums, kas nepieciešams konstitūcijas apstiprināšanai, var būt noteikts vai nu abās palātās, vai arī tikai vienā palātā. Piemēram, lai Vācijā, Indijā konstitūcijas grozījumus varētu pieņemt, tiem ir jāiegūst atbalsts abās palātās, turklāt katrā no tām jāsaņem divu trešdaļu atbalsts no deputātu absolūtā skaita.⁷⁷ Tai pašā laikā ir valstis, kur divu trešdaļu apstiprināšanas kvorums prasīts tiek tikai no apakšpalātas (piemēram, Polijā).⁷⁸ Tāpat federālās valstīs konstitūcijas grozīšanā bieži tiek iesaistīti arī federācijas subjekti (piemēram, ASV un Austrālijā). Dažreiz kvorums tiek prasīts no parlamenta, lai konstitūcijas grozījumus varētu nodot visas tautas nobalsošanai (piemēram, Igaunijas parlamentā par šādu soli jānobalso trīs piektdaļām deputātu,⁷⁹ Turcijā⁸⁰ – trīs ceturtdaļām deputātu, turklāt aizklātā balsojumā utt.). Ir valstis, kur parlamentam, attiecīgos konstitūcijas pantus grozot, kā tas ir Latvijas gadījumā, grozījumi, lai tie iegūtu juridisku spēku, jānodod tautas nobalsošanai automātiski. Vispār konstitucionālie kvorumi konstitūcijās tiek noteikti ne vien parlamenta sēdēm, bet arī pašam vēlētāju kopumam, izsakot gribu tautas nobalsošanā. Ir atsevišķas valstis, kur ir pretēja tendence un kvorumi vispār netiek noteikti pat tādos svarīgos jautājumos kā dalība Eiropas Savienībā, tad darbojas balsu vairākums (piemēram, Lielbritānijā⁸¹ un Īrijā).⁸² Tas gan nenozīmē, ka, pirms rīkot tautas nobalsošanu, nebūtu jāsaņem parlamenta palātu un dažkārt arī valdības vai valsts galvas piekrišana (piemēram, Šveicē).⁸³ Ir, protams, arī pretēji piemēri, kad tiek noteikti ārkārtīgi augsti referendumu dalības un apstiprināšanas kvorumi. Piemēram, Lietuvā pusei balsstiesīgo referendumā vajag nobalsot, lai varētu grozīt konstitūcijas nodaļas, kas regulē valsts pamatus un nosaka konstitūcijas grozīšanas kārtību. Lai Lietuvā varētu grozīt konstitūcijas 1. pantu (noteic, ka Lietuva ir demokrātiska valsts), ir jānobalso trīs ceturtdaļām (Lietuvas konstitūcijas 148. p.)

⁷⁶ Sk. Mongolijas konstitūcijas 69. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Mongolia_2001?lang=en

⁷⁷ Sk. Vācijas Pamatlikuma 79. pantu, Indijas konstitūcijas 368. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/India_2016?lang=en [aplūkots 13.09.2018.].

⁷⁸ Polijā 60 dienu laikā pēc apakšpalātas balsojuma konstitūcijas grozījumiem jāsaņem augšpalātas atbalsts, kur nepieciešams vien absolūtais balsu vairākums. Turklāt grozījumi konstitūcijā abām palātām ir jāpieņem nemainīgā redakcijā (sk. Polijas konstitūcijas 235. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Poland_2009?lang=en).

⁷⁹ Sk. Igaunijas konstitūcijas 167. pantu.

⁸⁰ Sk. Turcijas konstitūcijas 175. pantu.

⁸¹ Piemēram, Lielbritānijas 2016. gada breksita referendumā piedalījās 72,21% no reģistrētajiem balsstiesīgajiem un par izstāšanos no ES nobalsoja 51,89% britu, kas bija piedalījušies vēlēšanās, un tas bija pietiekami.

⁸² Sk., piemēram, Īrijas konstitūcijas 46. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Switzerland_2014?lang=en

⁸³ Sk., piemēram, Šveices konstitūcijas 142. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Ireland_2019?lang=en; Dānijas konstitūcijas 42. pantu. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Denmark_1953?lang=en

vēlētāju, kas praktiski padara attiecīgo normu par negrozāmu.⁸⁴ Valstīs, kur tautas nobalsošanām tiek noteikti dalības vai apstiprinājuma kvorumi, tie ir nopietns rīkošanas un lēmuma pieņemšanas apgrūtinājums pat par tādiem jautājumiem, kas interesē lielu daļu nācijas. Labs piemērs ir Ungārijā, kur, lai referendums būtu leģitīms, tajā jāpiedalās vairākumam vēlētāju, bet apstiprināšanas kvorums ir vairākums no piedalījušos skaita, taču realitātē augstais dalības kvorums neļauj referendumu uzskatīt par notikušu.⁸⁵ Minētais liek aizdomāties par britu pieredzi kā labāku tautvaldības realizācijai, jo parlaments ar savu mandātu leģitimizē (vai tieši pretēji) referendumu un nevis algoritmi, kas drīzāk iekonservē politiskus jautājumus, neļaujot sistēmai rast risinājumu no politiskā strupceļa.

3. Ieskats Satversmes algoritmos

Konstitūcijas tiek rakstītas ar pārliecību par to ilgspēju,⁸⁶ un ar šādu domu savulaik tika veidota arī Latvijas Satversme. Atšķirībā no valstīm, kur jau ir izveidojušās konstitucionālās tradīcijas un agrāk ir tikušas pieņemtas konstitūcijas, kas konstitucionālajam likumdevējam liek izvērtēt valsts konstitucionālo risinājumu plusus un mīnus, analizējot savu pieredzi, Satversme tika rakstīta *ad litteram*⁸⁷ no “tukšas lapas” un “pie konferences galda”.⁸⁸ Satversme tapa politiskā cīņā, pārņemot citu valstu konstitucionālos risinājumus, un šobrīd diskutablākie Latvijas Satversmes noregulējumi ir tapuši sarežģītā kompromisu sabalansēšanas ceļā. Ne pašu risinājumu sabalansēšanā, bet atšķirīgo politisko partiju paustu uzskatu reducēšanā uz blāviem kompromisiem. Plaša sabiedrība diskusijās par Satversmes normām netika iesaistīta, jo sabiedrība bija sašķelta un vai tas arī praktiski nedz būtu iespējams... Satversmes projekts tapa tādā kā konstitucionālā laboratorijā – Satversmes izstrādes komisijas pirmajā apakškomisijā – un vēlāk tika slīpēts Satversmes izstrādes komisijā un arī Satversmes sapulces kopsēdēs 1921. gada pašā nogalē (otrais lasījums) un 1922. gada pavasarī (trešais lasījums).

⁸⁴ Ņikuļceva I. Satversmes 77. panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 265. lpp.

⁸⁵ Tā 2016. gadā Ungārijā notika t. s. “migrantu kvotu referendums”, kur vēlētājiem bija jāatbild uz jautājumu “Vai jūs vēlaties, ka Eiropas Savienība ir tiesīga noteikt obligātu neungāru pilsoņu iemītnāšanu Ungārijā bez Nacionālās asamblejas piekrišanas?”. Par spīti tam, ka 98% no referendumā piedalījušos vēlētāju skaita noraidīja Eiropas Savienības lēmumu dominanci pār nacionālā parlamenta lēmumiem, referendums izgāzās, jo tajā piedalījās vien tikai 41% balsstiesīgo vēlētāju. (Tieslietu ministrija. Ārvalstu konstitucionālo tiesību aktualitātes. Jurista Vārds, 29.08.2017., Nr. 36(990)). Minētais, manuprāt, spilgti ilustrē arī Latvijas pieredzi, jo, par spīti ļoti lielai sabiedrības daļai ieinteresētībai, pārlieku augstais dalības un apstiprināšanas kvorums traucē noskaidrot tautas gribu.

⁸⁶ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Trešais izdevums ar Daiņa Īvāna priekšvārdu. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2021, 28. lpp.

⁸⁷ Lat. ‘burtiski’.

⁸⁸ Pleps J., Pastars E. Par Satversmes grozījumu projekta satversmību. Juridiskas piezīmes pie J. Bojāra publikācijas. Jurista Vārds, 07.05.2002., Nr. 9(242), 6. lpp.

Aculiecinieku atmiņu par Satversmes rakstīšanu ir maz, un tās pašas ir visai vienpusīgas.⁸⁹ Pārdomu vērts ir arī fakts, ka 1934. gada 15. maijā Ulmaņa pučistu vidū, kuri apturēja Satversmi, lai to reformētu, bija pats Satversmes izstrādes komisijas vadītājs Marģers Skujenieks. Pirmās apakškomisijas vadītājs Fēlikss Cielēns savukārt bija to vidū, kurus jaunā vara rūpīgi uzmanīja kā potenciāli bīstamus režimam. Atgriežoties pie Satversmes, galvenais avots ir Satversmes sapulces kopsēžu stenogrammas un komisiju protokoli. Lai arī Satversmes pieņemšana, tāpat kā Latvijas valsts izveidošana, bija providences dāvināta iespēja, ko mūsu priekšteči spēja izmantot un nodot mums mantojumā un lietošanā, ir jāspēj arī ar kritisku aci palūkoties uz Satversmi un tās noregulējumu.

Ulmaņa apturētā Satversme, kas 1993. gada rudenī tika atjaunota pilnā apjomā, šobrīd Satversmes simtgades gadadienā ir uzlabota ar piecpadsmit labojumiem. Starp tiem ir arī daži Satversmes algoritmu labojumi (pirmais,⁹⁰ septītais⁹¹ un vienpadsmitais⁹² Satversmes grozījums). Liela daļa grozījumu ir tapuši liela politiska (gatavošanās iestāšanai Eiropas Savienībā un Saeimas atlaišana) vai sabiedrības spiediena rezultātā. Satversmes sapulcē tapušie algoritmi, kas attiecas uz tautas nobalsošanām, ir izkalkulēti, lai drīzāk varētu izvairīties no tautas grības, nevis lai to respektētu. Pēc neatkarības atjaunošanas likumdevējs šos algoritmus ir vēl vairāk sarežģījis, likumos nosakot tādus aprūtinājumus un algoritmus, ka maz ticams, ka tie ir pārvarami. Runājot par algoritmiem, ar atsevišķiem izņēmumiem to lielākā daļa ir saglabājušies neskarti kopš to pieņemšanas brīža 1922. gada 15. februārī. Par tiem tad tālāk arī ir runa.

3.1. Satversmes algoritmu, tai skaitā kvorumu, vēsturiskās saknes

Ielūkojoties pirms Satversmes perioda parlamentu procedūru un kārtības regulējumā, ir saprotams, ka ir atsevišķi algoritmi, kas Satversmē tika pārņemti no Tautas padomes un Satversmes sapulces kārtības ruļļiem. Pirmkārt jau pie tādiem ir pieskaitāms pats sēžu vairākuma princips, kas šobrīd noteikts Satversmes 24. pantā un ir pārņemts no Tautas padomes kārtības ruļļa⁹³ 39. panta trešās daļas (vēlāk ietverts Satversmes sapulces kārtības ruļļa 125. pantā).⁹⁴ Līdzīgi ir ar Satversmes 23. pantā noteikto Saeimas sēdes lemttiesīguma

⁸⁹ Piemēram, Cielēns savā atmiņā atzīst, ka, lai arī Satversme ir "kollektīvs darinājums", tomēr sociāldemokrāti ir tās galvenie autori (Cielēns F. Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. Otrais sējums: Latvijas neatkarīgās demokrātiskās republikas lielais laiks. Stokholma: Memento, 1963, 144. lpp.).

⁹⁰ Pārgrozījumi Latvijas Republikas Satversmes 74. un 79. pantā: likums (21.03.1933.). Valdības Vēstnesis, 31.03.1933., Nr. 74.

⁹¹ Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: likums (08.05.2003.). Latvijas Vēstnesis, 22.05.2003., Nr. 76(2841).

⁹² Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: likums (08.04.2009.). Latvijas Vēstnesis, 29.04.2009., Nr. 66.

⁹³ Latvijas Republikas Tautas padomes kārtības rullis (23.08.1919.): likums. Likumu un Valdības Rikojumu Krājums, 1919, Nr. 11.

⁹⁴ Satversmes Sapulces kārtības rullis: likums. Valdības Vēstnesis, 02.11.1920., Nr. 251.

algoritmu “kvorumam nepieciešamais minimālais Saeimas deputātu skaits”.⁹⁵ Tas bija noteikts Tautas padomes kārtības ruļļa 6. panta trešajā teikumā. No pirms-Satversmes perioda kārtības ruļļiem Satversme ir aizguvusi deputātu skaitu, kas nepieciešams atsevišķu konstitucionālu darbību veikšanai, piemēram, piecu deputātu skaits Satversmes 65. pantā vai desmit deputātu – Satversmes 22. pantā.⁹⁶ Vispār, runājot par deputātu skaitu, izskatās, ka to pārņemšana nav bijusi samērīgi izvērtēta, saistot to ar parlamenta absolūto deputātu skaitu, jo divi pirms-Saeimas priekšparlamentari ir krietni apjomīgāki par simt deputātu lielo Saeimu (Tautas padomē bija krietni pāri 200, bet Satversmes sapulcē 150 tautas priekšstāvju). Izskaidrot, kāpēc minētie skaitļi Satversmes rakstītājiem šķituši optimāli, var vien tikai ar numeroloģiju vai pieradumu. Jo, racionāli domājot un par pamatu ņemot parlamenta absolūto deputātu skaitu, Tautas padomes 5 locekļi varētu būt pielīdzināmi 2 vai 3 Saeimas deputātiem. No vienas puses, tas liecina par nekritisku pārņemšanu, lai gan ir arī citi piemēri, kas tieši pretēji liecina par rūpīgu procedūru prakses pārņemšanu. Ir skaidrs, ka Latvijas parlamentārisma nav iedzīvojies, piemēram, Tautas padomes kārtības ruļļa 16. panta⁹⁷ ietverts komisiju “priekšsēdētāja otrās balss jeb izšķirošās balss” princips, resp., ja komisijā balsis sadalās līdzīgi, tad balsojumu izšķir priekšsēdētāja nostāja attiecīgajā jautājumā. Ir atmesti vairāki “grūti saskaitāmi” jeb pārlicīgi detalizēti kvorumi, piemēram, viena astotā daļa deputātu varēja rosināt jautājumu par deputāta runas laika samazināšanu.⁹⁸ Ir redzams, ka atsevišķi algoritmi ir tikuši pārskatīti, piemēram, Tautas padomē bija paredzēts visai augsts divu trešdaļu kvorums, lai varētu deputātu izdot tiesāšanai.⁹⁹

Latvijas Satversmi neapšaubāmi ietekmēja citas konstitūcijas un jo īpaši¹⁰⁰ Vācijas 1919. gada 11. augusta Veimāras (*Weimarer Verfassung*) konstitūcija. Un kāds tur brīnums, jo šī konstitūcija tolaik bija jaunākā, progresīvākā un modernākā konstitūcija. Sava loma noteikti bija arī vācu valodas zināšanām, kas piemita vairumam deputātu (par to liecina fakts, ka Saeimas deputātiem parlamentā bija ļauts uzstāties vācu valodā), un, treškārt, Latvijas Satversmes sapulcē bija neliela, taču intelektuāli spēcīga baltvāciešu pārstāvniecība. Minēšu divus piemērus.

⁹⁵ Danovskis E. Satversmes 23. panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. II nodaļa. Saeima. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 377. lpp.

⁹⁶ Deputātu skaits desmit atsevišķām procesuālām darbībām ir sākmā noteikts Tautas padomē (sk. Tautas padomes kārtības ruļļa 41. pantu) un vēlāk pārņemts Satversmes sapulcē (sk. Satversmes sapulces kārtības ruļļa 85., 95., 89. un 130. pantu). Savukārt deputātu skaits “pieci” Satversmē ir acimredzami pārņemts no Satversmes sapulces (sk. Satversmes sapulces kārtības ruļļa 90. pantu).

⁹⁷ Latvijas Tautas padomes kārtības rullis: likums (23.08.1919.). Likumu un Valdības Rikojumu Krājums, 1919, Nr. 11.

⁹⁸ Satversmes sapulces kārtības ruļļa 48. pants.

⁹⁹ Satversmes sapulces kārtības ruļļa 19. pants.

¹⁰⁰ Vanags K. Latvijas valsts Satversme. Kas katram jāzina par to (komentāri). Valka: L. Rumaka apgāds, 1948; pārspiedums – Indianapolis: Taurus, 1990, 7. lpp.

Par Satversmes grozījumu algoritmam¹⁰¹ varam pateikties Satversmes sapulces loceklim baltvācietim Paulam Šīmanim, kurš savu priekšlikumu balstīja Veimāras paraugā.¹⁰² Otrs piemērs ir Satversmes 26. panta algoritms, kurā ir labi saskatāms Veimāras Republikas konstitūcijas 34. pants. Tiesa, gan Latvijas konstitucionālais likumdevējs no Veimāras konstitūcijas aizgūto algoritmu ir piekorigējis pēc savas izpratnes, paredzot tiesības izveidot parlamentārās izmeklēšanas komisijas nevis piektdaļai, bet tikai gan trešdaļai parlamenta deputātu.¹⁰³ Minētie piemēri liecina par Satversmes sapulces tendenci uz stingrākiem algoritmiem.

Kā jau iepriekš teikts, Satversmē, atšķirībā no šobrīd spēkā esošā Saeimas kārtības ruļļa, kur vārds “kvorums” tiek minēts pat sešas reizes, šis jēdziens nav pieminēts. Tiesa gan, “kvorums” nav ticis minēts arī priekšparlamentu kārtības ruļļos. Noslēdzot par priekšparlamentu regulējuma ietekmi, jāteic, ka Tautas padomes kārtības rullī 6. pantā minētas “pilnas sēdes”, kas vēlāk Satversmes sapulces kārtības rullī pārtop par “pilntiesīgām sēdēm”¹⁰⁴. Tāpat Tautas padomes kārtības rullī pirmo reizi parādās jēdziens “absolūtais balsu vairākums” (Tautas padomes kārtības ruļļa 39. pants),¹⁰⁵ kas vēlāk tiek pārņemts Satversmes tekstā, un konkrēti, Satversmes 24. pantā: *Saeima, izņemot Satversmē sevišķi paredzētos gadījumus, taisa savus lēmumus ar klātesošo deputātu absolūto balsu vairākumu.*

3.2. Satversmes sistēmas algoritmi

Rakstā tiek sniegts ieskats vien Satversmes algoritmos, lai gan praksē tie darbojas ciešā sazobē ar citiem likumos ietvertiem konstitucionālajiem algoritmiem, kuri var visai būtiski apgrūtināt Satversmē noteiktos. Galvenā atšķirība ir nevis to pielietojumā, bet gan grozīšanas grūtības pakāpē un procedūrā, jo likumos noteikto algoritmu grozīšana ir krietni vienkāršāks process. Trīs piemēri par likumos ietvertiem algoritmiem saistās ar vēlēšanu likumdošanas iniciatīvām, Valsts prezidenta ievēšanu un likuma steidzamības aspektiem. Saeima 2012. gadā, izmantojot 14., 65., 72. un 78. pantā iestrādāto algoritma formulu “viena desmitā vēlēšanu”, nomainīja likuma “Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu” 22. pantā noteikto vēlēšanu skaitu no

¹⁰¹ Satversmes sapulces Satversmes izstrādes komisijas apakškomisijā (1921) Paula Šīmaņa sākotnējais priekšlikums tiek saskaldīts vairākās Satversmes normās, līdz galarezultātā iegūst savu pašreizējo numerāciju (76., 77., 78. un 79.). Šajā savstarpēji saistīto pantu kopā 76. pants nosaka vispārēju (parastu) Satversmes grozīšanas kārtību, 77. pantā noteikta Satversmes pamata pantu grozīšanas kārtība, 78. pantā ir atrunāta kārtība, kā tauta (pilsoņu kopums) var iniciēt Satversmes grozījumus, bet 79. panta pirmajā daļā noteikts apstiprināšanas kvorums tautas nobalsošanā nodotajam Satversmes grozījumam.

¹⁰² Sk. Vācijas 1919. gada 11. augusta konstitūcijas 74., 75. un 76. pantu. Pieejams: <http://hydrastg.library.cornell.edu/fedora/objects/nur:01840/datastreams/pdf/content>

¹⁰³ Balodis R. Parlamentāru izmeklēšanas komisiju statuss un to loma valsts pārvaldībā. Jurista Vārds, 05.12.2015.

¹⁰⁴ Satversmes Sapulces kārtības ruļļa 35. pants.

¹⁰⁵ Saskaņā ar Tautas padomes kārtības ruļļa 39. panta trešo daļu lēmumi pieņemami ar klātesošo Tautas padomes locekļu absolūto balsu vairākumu.

desmit tūkstošiem uz “viena desmitā vēlētāju”. Šādā veidā papildus jau tā augstiem Satversmē noteiktiem nosacījumiem un algoritmiem ar likuma grozījumiem skaits palielinājās par 15 reizēm.¹⁰⁶ Savukārt, lai nepieļautu “pēdējā brīža kandidātu” parādīšanos Valsts prezidenta vēlēšanās, papildus Satversmes 35., 36., 37. pantam tika pieņemts Valsts prezidenta ievēlēšanas likums,¹⁰⁷ kurā ar detalizētu laika algoritmu 6., 9., 10. un 13. pantā ir noregulēts minētais jautājums. Pēdējais piemērs saistās ar Satversmes 75. pantu, kurš nosaka “lielo steidzamību” (atbalsta divas trešdaļas deputātu) un Saeimas kārtības ruļļa 92. pantu, kura algoritma formula (atbalsta vienkāršs vairākums) izveido atšķirīgas tiesiskās sekas, likumdošanas procesu padarot elastīgāku. Pirmie divi no minētiem piemēriem rāda, ka Saeimas tā mirkļa vairākums vēlējas novērst referendumu iespējamību, kas nāktu no vēlētāju puses, un pagarināt jaunu Valsts prezidenta kandidātu izvērtēšanu. Šie, tāpat kā jau Satversmē esošie kvorumi, ir politiskā procesā veidoti algoritmi, kas, protams, var tikt mainīti, mainoties likumdevēja ieskatiem par vienu vai otru jautājumu.¹⁰⁸ Tāpat jāpiekrīt, ka ne tikai Satversmes 14. pants,¹⁰⁹ bet arī visi citi Satversmes algoritmi un to formulas jāuzskata par politiskiem kompromisiem. Šeit ir jāpiezīmē, ka pāriešana uz augstu valsts amatpersonu atklātu ievēlēšanu Saeimā, kas noslēdzās ar piecpadsmitajiem Satversmes grozījumiem,¹¹⁰ nosakot atklātu arī Valsts prezidenta ievēlēšanu, ir būtisks faktors, kas ietekmē ievēlēšanas algoritmus.

Satversmes algoritmus noteikti var dažādi klasificēt, bet šai rakstā tos dalītu trijās grupās: 1) algoritmi, kas saistās ar tautas nobalsošanām (referendumiem); 2) algoritmi, kas aizgūti no citu valstu konstitūcijām, jeb konstitucionālisma procesā pārņemti algoritmi; 3) pārējie algoritmi.

3.2.1. Tautas nobalsošanu algoritmi

Satversmes algoritmi, kuri attiecas uz tautas nobalsošanām, ir pierādījuši, ka sekmīgi referendumi Latvijā ir vien teorētiski iespējami.¹¹¹ Plašāk par to var lasīt *Dr. iur.* Ineses Ņikuļcevas Satversmes 77. panta zinātniskajā komentārā, kā arī manis paša pētījumā “Par tautas tiesībām un faktiskām iespējām grozīt

¹⁰⁶ Vairāk sk.: https://lvportals.lv/viedokli/331821-vai-latvija-ir-iespejams-sarikot-iedzivotaju-incipietu-referendumu-2021#_ftn1

¹⁰⁷ Valsts prezidenta ievēlēšanas likums. Latvijas Vēstnesis, 17.05.2007., Nr. 79.

¹⁰⁸ “[...] konstitucionālā likumdevēja izvēle lielā mērā iezīmē faktu, ka kvoruma un balsu vairākuma noteikšana tautas nobalsošanai nav Satversmes sistēmas, bet gan konstitucionālā likumdevēja politiskās izšķiršanās jautājums. [...]” (Sk. Pleps J., Pastars E. Saeimas atļaišana. Rakstu krājums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 82. lpp.)

¹⁰⁹ Ņikuļceva I., Litvins G. Satversmes 14. panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. II nodaļa. Saeima. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2020, 237. lpp.

¹¹⁰ Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: likums (04.10.2018.). Latvijas Vēstnesis, 16.10.2018., Nr. 204.

¹¹¹ Balodis R. The Procedure for Amending the Satversme of the Republic of Latvia and the Substance of Restrictions Established by It. Juridiskā zinātne / Law, 2021, No. 14, p. 40.

Latvijas Republikas Satversmi¹¹², kurā pausts secinājums, ka būtu nepieciešams ieviest “divu līmeņu” konstitucionālus apgrūtinājumus Satversmes grozījumiem, atsakoties no kvalificētā vairākuma prasības nekodola normām.¹¹³

3.2.2. Konstitucionālisma procesā pārņemti algoritmi

Būdams jau ievēlēts par Valsts prezidentu, bijušais Satversmes sapulces priekšsēdētājs Jānis Čakste publiski padalījies ar saviem uzskatiem par citu valstu konstitūciju elementu pārņemšanu. Konstitūcijas, viņa vārdiem, lai arī nav “pilnīgi norakstītas”, tomēr ir “tapinājušās viena no otra”. Katra tauta, strādājot pie savas jaunās konstitūcijas, lūkojas, ko varētu no citiem derīgu pārņemt, t. i., ņemt jau pārbaudīto, jo iepriekš paredzēt visas sekas kādam jaunievedumam esot grūti.¹¹⁴ Čakste to teica vien divus gadus pēc Satversmes pieņemšanas un par Satversmi runājot. Pirmkārt, jau Satversmē tika pārņemts viens no četriem parlamenta kopsēžu leģitimitātes kvorumiem – “puse no visiem parlamenta locekļiem”. Satversmē ir redzama noteikta daļa algoritmu, kas pārņemta no citu valstu prakses, īpaši jau Vācijas Veimāras konstitūcijas.

3.2.3. Pārējie jeb “citi” algoritmi

Šeit Latvijas parlamentārisma būtu plašas iespējas pilnveidoties, un jāatzīst, ka tas lēnām tomēr notiek. Tā, piemēram, 9. Saeima pieņēma vienpadsmitos Satversmes grozījumus, kuri kā reiz pirms 10. Saeimas atlaišanas noteica algoritmu Satversmes atlaišanai līdz tam vien Satversmē 49. pantā visai strupi pieminētam jautājumam. Nekas nav perfekts visās detaļās, un, bez šaubām, uzlabojumi ir iespējami vienmēr, lai gan viens no jautājumiem, kas nav pilnvērtīgi un samērīgi noregulēti Satversmē, ir Valsts prezidenta ievēlēšanas jautājums. Šai gadījumā runa nav par Valsts prezidenta ievēlēšanu vispārējās vēlēšanās, kas būtu vislabākais un saprotamākais risinājums no visiem aspektiem. Runa ir par pārāk nelielo deputātu skaitu, kas šobrīd tiek prasīts, kā arī par nepieciešamību palielināt deputātu skaitu Valsts prezidenta ievēlēšanai. Jau 2008. gadā pašreizējā Valsts prezidenta Egila Levita vadītā konstitucionālo tiesību komisija norādīja uz “relatīvo nelielu balsu skaitu” – 51 balss vairākumu, kas noteikts Satversmes 36. pantā,¹¹⁵ iesakot to paaugstināt līdz vismaz 55 vai 60 deputātiem. Pamatojums – “[...] lai Valsts prezidents varētu neitrāli un patstāvīgi veikt savas no Satversmes sistēmas izrietošās arbitra un rezerves funkcijas”.¹¹⁶ Tāpat šobrīd pat viens vienīgs

¹¹² Balodis R. Par tautas tiesībām un faktiskām iespējām grozīt Latvijas Republikas Satversmi. Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021; sk. arī: Balodis R. Cik aktuāla ir senā diskusija par tautas nobalsošanas iespējamību Latvijā. Jurista Vārds, 20.04.2021., Nr. 16.

¹¹³ Turpat, 419. lpp.

¹¹⁴ Čakste J. Par Latvijas satversmi. Latvijas Kareivis, 18.11.1924. Citēts pēc: Taisnība vienmēr uzvarēs. Atziņas. Runas. Dokumenti. Raksti. Vēstules. Rīga: Jumava, 2009, 167. lpp.

¹¹⁵ Par Saeimas priekšlaicīgu vēlēšanu mehānisma pilnveidošanu. Satversmes kodolu. Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija. Viedokļi: 2008–2011. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 32. lpp.

¹¹⁶ Turpat, 39. un 40. lpp.

deputāts var izvirzīt Valsts prezidenta kandidatūru, kas ir visnotaļ dīvaini no visiem aspektiem. Tāpat kā Satversmes grozīšanas iniciēšanas gadījumā,¹¹⁷ šī acīm redzamā neproporcionalitāte drīzāk devalvē abas konstitucionālās iniciatīvas nekā paplašina debates. Kā jau tika minēts iepriekš, skaitļiem un lielumam konstitūcijā ir ne vien aritmētiska, bet arī Satversmes jeb konstitucionāla loģika, kas izriet no Satversmes. Cerams, ka reiz politiskā elite sapratis nepieciešamību un radīs sevī spēku samērot Satversmes algoritmus, padarot tos sistēmiskus, savstarpēji saistītus loģiskā kopsakarā un samērīgus gan no tautvaldības, gan politiskās nepieciešamības viedokļa. Galu galā šis jautājums ir cieši saistīts ar likumdevēja legitimitātes problēmām, kas Latvijas gadījumā sāk visai nopietni iezīmēties. Pagaidām nākas atzīt, ka Satversmes mantojums pilnveidots ir visai maz, tāpat kā Saeimas kārtības rullis, kurš pēc Covid-19 pandēmijas, kas Saeimas darbā ieviesa attālināto parlamenta darbu, ir kļuvis tikai par daļu no Saeimas procedūru regulējuma. Tas rada visai noteiktus konstitucionālus riskus, ka, arvien vairāk padziļinoties tautas neuzticībai pret saviem demokrātiskajiem institūtiem un varai atsvešinoties no tautas, var atkal pienākt brīdis, kad gluži vienkārši būs politiski visērtāk vainot Satversmi politiskā krīzē. Galu galā pasaules pieredze liecina, ka jaunu konstitūciju rakstīšana ir visefektīvākais un ērtākais ceļš tautas acīs "pārstartēt" valsti un atjaunot uzticību.

Kopsavilkums

Mums ir iemesls lepoties ar savu Satversmi. It īpaši uz kaimiņvalstu fona Latvija izceļas ar to, ka sākotnēji pieņemtā konstitūcija mums ir spēkā vēl joprojām, kamēr Polijai, Lietuvai, Igaunijai un Somijai tās ir bijušais jau vairākas. Arī Vācijai, kuras 1919. gada konstitūcija bija mūsu Satversmei labs paraugs, jau vairāk nekā 70 gadus ir cita konstitūcija. Tai pašā laikā leplūmām par Satversmi nevajadzētu aizņemt kritisko skatu uz 1922. gada 15. februāra Satversmi, kura, protams, ir pilnveidojama. Lai arī esam ar 15 grozījumiem Satversmi papildinājuši ar jaunu ievadu, Satversmes tiesu un pamattiesību daļu, nedaudz piekorigējot dažas konstitucionālas procedūras, nekādi būtiski, sistēmiski uzlabojumi Satversmē nav veikti. Ir skaidrs, ka Satversmē daļa normu ir novecojušas, pretrunīgas un arī būtiski uzlabojamas. Nešaubīgi uzlabojumi ir nepieciešami arī atsevišķiem algoritmiem.

1. Skaitļu lietojumam konstitūcijās ir visai plašs spektrs, un tie atsevišķos gadījumos var veidot konstitucionālus algoritmus, kas tiek iestrādāti konstitūcijā ar kādu speciālu uzdevumu, kuru piemērojot iestājas attiecīgas tiesiskas sekas. Šie algoritmi var būt kā dinamiski, tā konstanti. Daļa konstitucionālo algoritmu (kvorumi) orientēti uz vairākuma iegūšanu, taču ir arī tādi, kas nosaka mazākuma ekskluzīvās tiesības, nodrošina ievēlēšanas procedūru u. c. Konstitucionāla algoritma svarīga iezīme, līdzīgi

¹¹⁷ Balodis R. 2021.

kā matemātikā vai datorzinātnē, ir tajā ietvertais uzdevums, kas ar skaitli, daļskaitli vai skaitļu kopumu matemātiski veido kādu konkrētu rezultātu (stāvokli, situāciju). Algoritmi līdzinās instrukcijai, kuru nevar nepildīt, ignorēt vai apiet. Tie dod iespēju modelēt konkrētu rezultātu, vienlaikus konstitucionālā procesa dalībniekiem dod iespēju prognozēt savas rīcības sekas.

2. Satversmes konstitucionālie algoritmi ir gan pārņemti no citu valstu konstitūcijām, gan izstrādāti Satversmes sapulcē vai koriģēti Satversmes grozījumu kārtībā ar Saeimas kā konstitucionālā likumdevēja gribu. Satversmē esošie kvorumi ir politiskā procesā veidoti algoritmi, kas, protams, var tikt mainīti, mainoties likumdevēja ieskatiem par vienu vai otru jautājumu. Gandrīz visi Satversmes algoritmi un to formulas jāuzskata par politiskiem kompromisiem. Būtu nepieciešami algoritmu uzlabojumi tautas nobalsošanu jomā (tautu tuvinātu valsts lēmumu pieņemšanai), Valsts prezidentu ievēlēšanas procedūrā (palielinātu valsts galvas neatkarību no koalīcijas un palielinātu institūta leģitimitāti) u. c.
3. Jautājums par Satversmes algoritmiem ir svarīgs ne tikai no konstitucionālo tiesību zinātnes aspekta, bet arī no varas leģitimitātes, konstitucionālās stabilitātes un efektīvas valsts pārvaldes darbības aspekta. Saprātīgi algoritmi un kvorumi stiprina parlamentārās demokrātijas modeļa funkcionēšanu, bet, nesamērīgi pasargājot politiskās elites komfortu, ar laiku nograuz valsts pamatus, jo slāpē jebkuras vērtīgas pārmaiņas. Konstitucionāla un politiska stagnācija ir ne mazāk bīstama kā konstitucionālā nestabilitāte.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūras avoti

1. Angļu-latviešu skaidrojošā datorvārdnīca. Rīga: Jumava, 1998.
2. A translation of Codex Iuris Canonici. Kiberia Editrice Vaticana, Vatican City, 1983.
3. Balodis R. Ārkārtējās situācijas normatīvais regulējums: vēsture un nākotnes izaicinājumi. Jurista Vārds, 09.02.2021., Nr. 6.
4. Balodis R. Cik aktuāla ir senā diskusija par tautas nobalsošanas iespējamību Latvijā. Jurista Vārds, 20.04.2021., Nr. 16.
5. Balodis R. Kā cīņa par latgāliešu valodu ietekmēja latviešu valodas statusu. Jurista Vārds, 21.09.2021., Nr. 38.
6. Balodis R. Par priekšlikumu svītrot no Saeimas kārtības ruļļa iespēju deputātiem atturēties. Jurista Vārds, 10.10.2017., Nr. 42.
7. Balodis R. Par tautas tiesībām un faktiskām iespējām grozīt Latvijas Republikas Satversmi. Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021.
8. Balodis R. The Procedure for Amending the Satversme of the Republic of Latvia and the Substance of Restrictions Established by It. Juridiskā zinātne / Law, 2021, No. 14.
9. Bird R. Osborn's Concise Law dictionary. London: Sweet & Maxwell, 1983.

10. Birziņa L. Romiešu tiesības. Mācību līdzeklis. Rīga: Poligrāfists, 1997.
11. Black's Law Dictionary. 6th edition. St. Paul, Minnesota: West Publishing, 1990.
12. Cambridge International Dictionary of English. Great Britain: Cambridge University Press, 1995.
13. Cielēns F. Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. Otrais sējums: Latvijas neatkarīgās demokrātiskās republikas lielais laiks. Stokholma: Memento, 1963.
14. Čakste J. Taisnība vienmēr uzvarēs. Atziņas. Runas. Dokumenti. Raksti. Vēstules. Rīga: Jumava, 2009.
15. Dickson B. Introduction to French Law. Great Britain: Pitman Publishing, 1994.
16. Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017.
17. Dišlers K. Referendumu pielietošana un kворuma jautājums. Jurists, 1930, Nr. 5.
18. Ilustrētā svešvārdu vārdnīca. Rīga: Avots, 2005.
19. Krauklis V., Krauklis J., Ūķis G. Likumdošanas aktu terminu vārdnīca. Rīga: Senders R., 1999. Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Jumava, 2007.
20. Latviešu valodas vārdnīca. Rīga: Avots, 2006.
21. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014.
22. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. II nodaļa. Saeima. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2020.
23. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. III nodaļa. Valsts prezidents. IV nodaļa. Ministru kabinets. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2017.
24. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019.
25. Latvijas Republikas IV Saeimas V sesija. 1933. gads. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1933.
26. Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilkums 1920–1922. Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana [elektr. izd.]. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.
27. Mozley & Whiteley's Law Dictionary. Eleventh Edition. Butterworths, 1993.
28. Pleps J., Pastars E. Par Satversmes grozījumu projekta satversmību. Juridiskas piezīmes pie J. Bojāra publikācijas. Jurista Vārds, 07.05.2002., Nr. 9(242).
29. Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Trešais izdevums ar Daiņa Īvāna priekšvārdu. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2021.
30. Pleps J., Pastars E. Saeimas atļaušana. Rakstu krājums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009.
31. Senās Romas vēsture. Kuziščina V. redakcijā. Rīga: Zvaigzne, 1984.
32. Latvijas Republikas IV Saeimas V sesija. 1933. gads. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums.
33. The Oxford dictionary for the Business World. Great Britain: Oxford University Press, 1993.
34. Tieslietu ministrija. Ārvalstu konstitucionālo tiesību aktualitātes. Jurista Vārds, 29.08.2017., Nr. 36.
35. Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija. Viedokļi: 2008–2011. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.
36. Vanags K. Latvijas valsts Satversme. Kas katram jāzina par to (komentāri). Valka: L. Rumaka apgāds, 1948; pārspiedums – Indianapole: Taurus, 1990.

37. Большой Юридический Словарь. Под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. 2-е изд. Москва: ИНФРА-М, 2002.

Tiesu prakse

38. Satversmes tiesas 29.11.2007. spriedums lietā Nr. 2007-10-0102.
39. Satversmes tiesas 19.05.2009. spriedums lietā Nr. 2008-40-01.
40. Satversmes tiesas 19.12.2012. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2012-03-01.

Tiesību akti

41. Latvijas Republikas Satversme (15.02.1922.). Likumu un Valdības Rikojumu Krājums, 1922, 12. burtnīca, Nr. 113; Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993., Nr. 43.
42. Pārgrozījumi Latvijas Republikas Satversmes 74. un 79. pantā: likums (21.03.1933.). Valdības Vēstnesis, 31.03.1933., Nr. 74.
43. Saeimas kārtības rullis: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 18.08.1994., Nr. 96.
44. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: likums (04.12.1997.). Latvijas Vēstnesis, 17.12.1997., Nr. 331/332.
45. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: likums (08.05.2003.). Latvijas Vēstnesis, 22.05.2003., Nr. 76. Valsts prezidenta ievēlēšanas likums. Latvijas Vēstnesis, 17.05.2007., Nr. 79.
46. Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: likums (08.04.2009.). Latvijas Vēstnesis, 29.04.2009., Nr. 66.
47. Grozījumi likumā "Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu": likums (08.11.2012.). Latvijas Vēstnesis, 27.11.2012., Nr. 186.
48. Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: likums (04.10.2018.). Latvijas Vēstnesis, 16.10.2018., Nr. 204.
49. Par Latvijas Universitātes rektoru: Ministru kabineta rikojums. Latvijas Vēstnesis, 30.08.2019., Nr. 177. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/309078-par-latvijas-universitates-rektoru>

Vēsturiskie tiesību akti

50. Francijas 1791. gada konstitūcija. Pieejams: <https://web.archive.org/web/20111217062556/http://sourcebook.fsc.edu/history/constitutionof1791.html>
51. Vācijas 1919. gada 11. augusta konstitūcija. Pieejams: <http://hydrastg.library.cornell.edu/fedora/objects/nur:01840/datastreams/pdf/content>
52. Latvijas Republikas Tautas padomes kārtības rullis (23.08.1919.): likums. Likumu un Valdības Rikojumu Krājums, 1919, Nr. 11.
53. Satversmes Sapulces kārtības rullis: likums. Valdības Vēstnesis, 02.11.1920., Nr. 251.
54. Saeimas kārtības rullis: likums (26.03.1923.). Valdības Vēstnesis, 27.03.1923., Nr. 65.
55. Saeimas kārtības rullis: likums. Latvijas Vēstnesis, 27.03.1928., Nr. 251.
56. Noteikumi par kara stāvokli. Latvijas Sargs, 13.02.1919., Nr. 21.

Ārvalstu tiesību akti

57. ASV Konstitūcija. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/United_States_of_America_1992?lang=en

58. Austrijas konstitūcija Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Austria_2013?lang=en
59. Beļģijas konstitūcija. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Belgium_2014?lang=en
60. Bulgārijas konstitūcija. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Bulgaria_2015?lang=en
61. Dānijas konstitūcija. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Denmark_1953?lang=en
62. Indijas konstitūcija. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/India_2016?lang=en
63. Izraēlas Kneseta likums. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Israel_2013?lang=en
64. Īrijas konstitūcija. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Switzerland_2014?lang=en
65. Jemenas konstitūcija. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Yemen_2015?lang=en
66. Kolumbijas konstitūcija Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Colombia_2015?lang=en
67. Lietuvas Seima kārtības rullis. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/d9766070c2f511e883c7a8f929bfc500?jfwid=39x432mh7>
68. Lietuvas konstitūcija. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Bulgaria_2015?lang=en
69. Mongolijas konstitūcija. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Mongolia_2001?lang=en
70. Mozambikas konstitūcija. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Mozambique_2007?lang=en
71. Polijas konstitūcija. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Poland_2009?lang=en
72. Portugāles konstitūcija. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005?lang=en
73. Slovākijas konstitūcija Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Slovakia_2017?lang=en
74. Slovēnijas konstitūcija. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Slovenia_2016?lang=en
75. Šveices konstitūcija. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Ireland_2019?lang=en
76. Turcijas konstitūcija. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Turkey_2017?lang=en
77. Ukrainas konstitūcija. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Ukraine_2016?lang=en
78. Ungārijas konstitūcija. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2016?lang=en
79. Vācijas Pamatlikums. Pieejams: https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2014?lang=en

Stenogrammas

80. Vispārējās debātes par Satversmes I daļu. IV sesijas 19. sēdes 1921. gada 8. septembra stenogramma.
81. Satversmes II daļas lasīšana pa pantiem. V sesijas 4. sēdes 1922. gada 24. janvāra stenogramma.
82. Latvijas Republikas IV Saeimas II sesijas 2. sēdes 1932. gada 23. februāra stenogramma.
83. Latvijas Republikas IV Saeimas V sesijas 4. sēdes 1933. gada 10. februāra stenogramma.
84. Latvijas Republikas 6. Saeimas pavasara sesijas 1996. gada 12. jūnija (ārkārtas) sēdes (13. sēde) stenogramma.

Interneta resursi

85. <https://lvportals.lv>
86. <http://termini.lza.lv>
87. <https://lv.oxforddictionaries.com>